

Z.HACIBƏYOVUN OPERA YARADICILIĞI – NAMƏLUM “ÜÇ AŞIĞ VƏ YA MƏLİKMƏMMƏD” OPERASI

Fidan Nəsirova,

Ü.Hacıbəyli adına BMA-nın “Şifahi ənənəli Azərbaycan musiqisinin və yeni istiqamətlərin tədqiqi” adlı elmi laboratoriyanın elmi işçisi, dissertant
E-mail: fidan.nasirli@mail.ru

Milli musiqili teatrımızın yaradıcılarından biri olan Zülfüqar Hacıbəyovun yarım əsrlik dövrü əhatə edən yaradıcılıq yolu var ki, burada naməlum səhifələr hələ də açılmamış qalmaqdadır. Həmin naməlum səhifələrdən biri də bəstəkarın “Üç aşıq və ya Məlikməmməd” nağıl-operasıdır. M.Füzuli adına Azərbaycan Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan Z.Hacıbəyovun şəxsi arxivindəki tərcümeyi-halından alınan məlumatlara istinadən (Avtobiografiya – Z.Hacıbəyova aiddir. Rus dilində, makina çapı, əlyazma. 28 vərəq. Г-3 (25) 27650 Fond 29. S. v. 43) bəstəkar bu opera üzərində 1917-ci ildə işləyib və əsər xalq əfsanəsi süjetinə əsaslanır. “Kaspi” qəzetinin 1917-ci il, 20 oktyabr tarixli nömrəsində verilən xəbərdən bu opera haqqında belə bir məlumat əldə etmək olar: “Z.Hacıbəyov 8 şəkildən ibarət yeni fantastik süjetli “Üç aşıq” operasını bitirmişdir. Həmin dövr üçün yaxın gələcəkdə operanın tamaşaya qoyulmasına hazırlıq işləri aparılması haqqında məlumatda göstərilir ki, tamaşa üçün xüsusi kostyumlar tələb olunur və tamaşada yüz iştirakçı çıxış edəcəkdir”. Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının göstərişi ilə Böyük Dövlət Teatrının binasında 27 sentyabr 1926-cı il tarixdə “Üç aşıq” türk operasına komissiya tərəfindən baxış və dinləyiş keçirilməsi haqqında xəbər verilir.

Qulam Məmmədlinin “Üzeyir Hacıbəyov. 1885-1948. Həyat və yaradıcılığının salnaməsi” məqaləsində “Kaspi” qəzetinin 1917-ci il 20 oktyabr tarixli nömrəsinə istinadən belə bir məlumatla rastlaşırıq: “Müsləman kompozitoru Z.b.Hacıbəyov 8 şəkildən ibarət fantastik süjetli “Üç aşıq” adlı yeni operanı yazıb qurtarmışdır. Hazırda həmin operanın tamaşaya qoyulması üçün ciddi hazırlıq gedir. Çox mənzərəli olduğu üçün ona yeni paltarlar tikilir... Milli inkişafı, bacarığı olmasa da, xorda oxumaq üçün adamlar lazımdır. Arzu edənlər N.Priyut küçəsində 63 nömrəli evdə Ü.b.Hacıbəyova müraciət edə bilərlər” (1). Lakin operanın tamaşası baş tutmur. Çünki heç bir mənbədə bu haqda məlumat yoxdur.

Beləliklə, “Üç aşıq və ya Məlikməmməd” operası ətrafında dövr mətbuat səhifələrində olan məlumatlara 1926-cı ildə son qoyulur və opera işi üzü görmür. Operanın səhnə taleyi yarımçıq qalır. Bizim fikrimizcə, bu, bir sıra səbəblərlə bağlı idi. İlk növbədə, Z.Hacıbəyov Azərbaycanda “təşkilat illəri” adlandırılan, 20-ci illərdə respublikanın musiqi həyatında çox fəal iştirak edirdi. Bəstəkar Azərbaycan SSR Xalq Hərbi Dəniz Komissarlığı Siyasi İdarəsinin incəsənət şöbəsinin dəftərxana müdiri kimi fəaliyyət göstərmiş, az sonra klub-teatr şöbəsinin rəisi olub. Eləcə də bir çox maarifçilik işləri aparmış, xüsusi təşviqat

qatlarının rəhbəri təyin edilərək, ən yaxşı aktyorları öz ətrafına toplamışdı. O, təbliğat işləri apararaq, kütlələri maarifləndirir, səyyar tamaşalar göstərirdi. Əsasən ictimai xadim və təşkilatçı kimi tanınan bəstəkar bu illərdə öz diqqətini müasir mövzularda kütləvi mahnı janrına yönəlmiş, Ü.Hacıbəyliyə mahnı folklorunu toplayıb nota köçürməkdə köməklik göstərmişdi.

Əlyazmalar arxivindən əldə edilən Z.Hacıbəyovun tərcümeyi-halında bəstəkarın həyat və yaradıcılığı haqqında bir sıra faktlarla yanaşı, “Üç aşıq və ya Məlikməmməd” haqqında maraqlı bir açıqlama ilə rastlaşırıq. Burada Z.Hacıbəyov xalq əfsanəsi süjeti əsasında 1919-cu ildə opera yazması haqqında məlumat verir. Bəstəkar hətta bunu da qeyd edir ki, əsər üzərində yenidən işləmişdir və rus səhnəsində çoxluq təşkil etsə də, Azərbaycan səhnəsində bu tipli opera yoxdur.

Z.Hacıbəyovun 1941-ci il 17 aprel tarixdə imzaladığı tərcümeyi-halda bu operanın adı “Üç aşıq və ya Məlikməmməd” kimi qeyd edilir. Bəstəkar baxış komissiyasının operanın librettosunu bəyəndiyini bildirsə də, bir sıra qüvvələrin əsərin tamaşaya qoyulmasına əvvəlcədən maneçilik törətməsi haqqında açıqlamalar verir. Operanın bir sıra şəxslər tərəfindən bəyənilməməsinin səbəbini onların “əsərin süjeti müasir deyil” fikrinə əsaslanması ilə bağlayır. (2)

Operanın mövzusu – nağıl motivlərinin təcəssümü bu janrda yeni idi. Bəstəkar nağıl ideyasını özünün yaratdığı librettoda qismən əks etdirməyə cəhdlə süjeti musiqi ifadə vasitələri ilə açmağa səy göstərmişdir. Real və nağıl aləminin qarşılaşması, dərvişlərlə bağlı səhnələrdə bir qədər mistika ünsürləri – nağılla yanaşı, həm də əfsanə xüsusiyyətlərinin təcəssümü – bütün bunlar operanın nəzərə çarpan cəhətləridir.

Z.Hacıbəyovun “Üç aşıq və ya Məlikməmməd” operası tamamilə yeni səpkidə nağıl mövzusuna həsr olunmuşdu. Lakin faciə ilə tamamlanır. Arxivdən əldə etdiyimiz libretto və əsərin not klaviri əsasında apardığımız təhlillər opera haqqında müəyyən mülahizələr yürütməyə imkan verir.

Operanın iştirakçıları bunlardır: Vəzir Muxtar – Quba xanlığının baş vəziri, Şəmsi Qəmə – onun qızı, Hakim, Məlikməmməd – onun oğlu, Quba xanlığının saray təbibi, Aşıq Nəcim, Aşıq Cahan, Aşıq Sayat – saray müğənniləri, mütrilər, nazirlər və saray əyanları, Hal anası, sehrbazlar, Şeyx Hakkı-Mövcud – sehrbaz, dərvişlər, Öranqala sarayının valisi, Ziba Xatun – onun qızı, Öranqala vilayətinin şahzadəsi, Öranqala vilayətinin saray təlxəyi.

Operanın qısa məzmunu belədir:

I pərdə. Quba xanlığının vəzirinin yeganə qızı Şəmsi Qəmə taxt-tacın varisi Məlikməmmədə bəslədiyi güclü və gizli məhəbbətin təsirinə düşüb bihüş halda yatır. Sarayın təbibi belə, bu xəstəlik qarşısında acizdir. Şəmsi Qəmərin kədərinin səbəbini başa düşən təbib qızın atasına sirri əyan edir. Vəzir saray hakiminə müraciətində, eyni zamanda, məhkəmə bir siyasət güdürək, həm də bu yolla taxt-taca sahiblənməyi arzulayır. Saray hakimi Məlikməmmədə çağıraraq taxt-tacı təklif edir, bundan əvvəl Muxtar vəzirin qızını almağı məsləhət görür. Məlikməmməd taxtda oturmağa hazır olsa da, evlənmək fikrini qəbul etmir. Ata qəzəblənərək, cəllada Şahzadənin boynunun vurulması əmrini verir. Xalq vəzirə lanət oxuyaraq hökmdardan oğlunun əfvini xahiş edir. Hakim varisi “Divlər qalası”nın zirzəmisinə salmağı tapşırır.

Operanın II pərdəsində “Divlər qalası” təsvir olunur. Ovsunçu qadın Hal anası Şahzadəni tanıyır. Hal anası varisi məcburi şəkildə evlənməkdən xilas edəcəyini söz verərək, divlərə təcili Öranqala şahzadəsinə getməyi və orada qızıl çarpayıda yatan Valinin gözəl qızı Ziba Xatunu zindana götürməyi əmr edir. Divlər Ziba Xatunu götürəndən sonra Hal anası onunla Məlikməmmədə tilsimə salır. İki gənc arasında qarşılıqlı məhəbbət yarandıqdan sonra Hal anası Ziba Xatunu geriye aparmağı divlərə əmr edir. Tilsimə düşən Məlikməmməd gözünü açıb qarovulçulardan gözəli soruşur. Təbib bu qızın Şəmsi Qəmə olduğunu düşünərək, ona evlənməyi məsləhət görür. Varis atasının qarşısında diz çökərək, bağışlanmasını xahiş edir.

II pərdənin II şəkildə qaynar toy şənliyi təsvir olunur. Varis Şəmsi Qəməri gördükdə onun həmin qız olmadığını anlayır və müəyyən müddət onu tək buraxmağı xahiş edir. Məlikməmməd gizləncə ovcu paltarı geyərək, məktub yazır və çıxıb gedir. Şəmsi Qəmə məktubu oxuyub, xalvəti Məlikməmmədin ardınca yola düşür. Hakim onların axtarışına başlamağı təklif edir.

III pərdə, I şəkil. Öranqala valisinin qızı, Ziba Xatun tilsimə salınaraq, xəstə yatır. Qızın xəstəliyinə əlac tapmayan təbibi vali edam etdirir. Təbibi lənət edərək qızın qızıl qanını içməyi əmr edir. Məlikməmməd qızın əlacının yalnız Mil düzündə Günbəzi-Dəvvarın sehrbaz dərvişi Hakkı-Mövcudun əlinə olduğunu deyir.

III pərdənin II şəkildə gündüz vaxtı Mil düzü və fırlanan günbəz – Dəvvar piramidası görünür. Sehrbaz dərvişlər Şeyx Hakkı-Mövcudun rəhbərliyi altında müxtəlif qədim alətlərdə çalıb, ağlayaraq rəqs edir və piramidanın dayanması üçün dualar oxuyurlar. Mүнəccimlər gəlib öz məqsədləri haqqında danışıqda şeyxin çağırıldığı qara ruhların əmrinə əsasən valinin xəstə qızının taleyi ilə bağlı olan insan – Məlikməmməd gətirilir. Məlikməmməd ondan bu torpağa gəlişinin səbəbini soruşan dərvişlərlə vuruşandan sonra Şəmsi Qəmə gəlir. Məlikməmməd qızı tanımır. Sonra o, Şeyxin “haradan gəlmisən” sualına itirdiyi hurisini axtardığı haqda cavab verir. Şeyx ona Öranqalaya getməyi məsləhət görür. Məlikməmməd Şeyxə inanmadığını deyərək, dərviş onu tilsimə salaraq, Ziba Xatunu on iki qızın əhatəsində göstərir, lakin şəkil itir. Məlikməmməd Öranqalaya yola düşür, Şəmsi Qəmə də onun arxasınca yollanır.

IV pərdə, I şəkil. Öranqala valisinin sarayında mүнəccimlərin gəlişi xəbəri verilir. Mүнəccimlər Məlikməmmədə göstərib Ziba Xatunun həyatının bu oğlandan asılı olduğunu deyirlər. Vali Məlikməmmədə Ziba Xatunu yanına getməyi təklif edir.

IV pərdə, II şəkil. Ziba Xatunun otağı təsvir olunur. Tilsimlənmiş qız qərribə hisslər keçirir. Məlikməmməd və onun arxasınca Şəmsi Qəmə bura gəlirlər. Şəmsi Qəmə güclü qısqıncılıq hissləri keçirir

və Ziba Xatunu intiqamla qorxudur. Ziba Xatun Məlikməmmədə görür, halı düzəlir. Vali bunu görüb çox sevindir və verdiyi əhdə sadıq qalaraq qızını onu sağaldan oğlana verəcəyini bildirir. Böyük toy şənliyi qurulur. Qızlar oxuyur və rəqs edirlər, müxtəlif içkilər verilir. Birinci qədəhi Şəmsi Qəmə özü içir və həmin anda da Ziba Xatun və Məlikməmmədin qədəhlərinə zəhər qatır. (3)

Opera instrumental girişlə açılır. Bəstəkar bu instrumental giriş əlyazmada “Uvertüra” kimi qeyd edir. Uvertüra üçhissəli formadadır. A+ B+ A₁ Kənar hissələr (G-dur) bir qədər improvizə üslubundadır, möhtəşəm xarakterlidir. Əlyazmadan məlum olduğu kimi, burada bəstəkar daha çox ağac və mis nəfəs alətlərinə, eləcə də zərb alətlərinə geniş yer vermişdir. Orta bölmə (D-dur) marşvari xarakter daşıyır, təntənəlidir.

Həmin kəndə içindədir. Vəzir qızı Şəmsi Qəmərin çəkdiyi əzab-azıyyətləri görüb təbibə müraciət edir. Onun çıxışı kədərli “Bayatı-Şiraz” ladındadır. (“Söylə, e təbib”)

Nümunə 1

Vəzirin bu ariozosu kuplet şəklində qurulur və üç kupletdən ibarətdir: aa₂. Ağır Andante tempi, səlis 3/4 ölçüsü, sadə və dəqiq kvadrat quruluş ariyaya kədərli və həzin xarakter verir. Sonra xor vəzirin dardına şərik çıxıb, ona təsəlli vermək istəyir. Bu dörsəsli xor vəzirin çıxışının əhval-ruhiyyəsinin davamıdır. Xor orkestrin burdon kvintaları fonunda səslənir, həm də orkestr xorun melodiyasını təqild edir. Lakin vəzirin çıxışından fərqli olaraq xor Rast ladındadır, burada işıqlı boyalar üstündür. Xor üçhissəli formadadır. Şəmsi Qəmərin “Könüldə bir qəmim vardır” ariozosu da yalvarışlı intonasional üzərində qurulur. Sonrakı səhnədə təbib çıxış edir və hər replikanın sonunda xor ona qoşulur. Bu üslub vəzirin xorla çıxışında da saxlanılır. Növbəti xor “Sənə nə olmuş, Qəmə” intonasiya baxımından “Leyli və Məcnun” operasından son tamamlayıcı xoru xatırladır.

Nümunə 2

Qəmərin böyük inkişafı səhnəsi bir neçə bölmədən qurulur. Onun partiyası əsasən rəqətiativ-deklamasiya üslubundadır.

Nümunə 3

I şəkilin final xoru – şərhçi rolu daşıyır. Bu xorda Vəzirə Şahın yanına getməsi məsləhət görülür. ("Vəzir, get, get, tez get, Şaha ərz etlə") Xor homofon-harmonik fakturaya əsaslanır, segah ladinədir.

I pərdənin II şəklil simfonik girişlə başlanır. Bu giriş "Orta mahur" muğəminin intonasiyaları üzərində qurulur, lad əsasını "Rast" muğəmi təşkil edir, improvizə üslubundadır. Quba hakiminin sarayı möhtəşəm, təmtəraqlı musiqi ilə təsvirlənir. Burada xor səhnələri üstünlük təşkil edir. Xalq Vəzirə təkid edir ki, dərđini Şaha söyləsin. Şah və xorun çıxışı bir-biri ilə növbələşir. Şahın çıxışında 3/4 ölçülü melodiya punktir ritmə əsaslanır. Xorun çıxışı 2/4 ölçüdə cəld hərəkətli melodiya üzərində qurulur. Şah və xorun çıxışı dialoq şəklindədir. Vəzir dərđini açıb söylədikdən sonra Şahın ona müraciəti ("Vəzir, elə bundan ötürəmi ölüm istəyirsən?") improvizə üslubunda qurulur. Xor vəzirə ata-oğul arasında fitnə törətməkdə təqsirləndirir.

Şahzadənin çıxışı rəqətiativ-deklamasiya üslubundadır. Şəmsi Qəmərlə evlənməkdən imtina etdiyi anda onun intonasiyaları daha qətiyyətli xarakter daşıyır.

II pərdə "Divlər qalası"ni təsvir edir. Şahzadənin zindana salınması səhnəsi simfonik orkestrin girişi ilə başlanır. Bu giriş iki bölmədən ibarətdir. Birinci bölmə (Andante) d-moll sakit, lirikdir. İkinci bölmə D-dür segah ladi üzərində improvizəyə əsaslanır.

Nümunə 4

Acı taleyindən bəhs edən şahzadənin çıxışı deklamasiya tərzində verilir. Bu çıxış monotondur, eyni səsin təkrarı üzərində qurulur. Divin çıxışını orkestrin dramatik intonasiyaları müşayiət edir.

Hal anasının çıxışları xorta növbələşir. Xorun melodiyası monoton və yeknəsəkdir. Xor eyni frazanı təkrarlayır: "Adam badam iyşi gəlir, yağlı badam iyşi gəlir".

Pərdənin II şəklil şahın sarayında toyun təsviri, təmtəraqlı instrumental girişlə başlanır. Giriş marş xarakterindədir. Sonra qızların xoru səslənir. Xor intonasiya baxımından xalq mahnılarına yaxındır. Aşıqlarla qızların xoru isə deyişmə şəklində qurulur. Bu səhnədə aşıq musiqisinin melodik və metro-ritmik xüsusiyyətləri əks olunur. Musiqi çox gümrəh, oynaq və şən xarakterlidir. Toy səhnəsində rəqslərə də geniş yer verilir. Rəqslər bir növ M.Maqomayevin "Şah İsmayıl" operasındakı səhnələrlə assosiasiya yaradır. Ümumiyyətlə, toy səhnəsi (II şəkil) kütləvi səhnədir. Burada rəqslər, qızların xoru, aşıqların çıxışı bir-birini rəngarəng tərzdə əvəzləyir. Qızların xorları şux, oynaq və rəqsvari xarakter daşıyır. Kişilərin ifa etdiyi "Mübarək olsun" xoru marş ruhunda olub, Ü.Hacıbəylinin "O olmasın, bu olsun" musiqili komediyasından "Ey kimsən orda, aç qapını" xorunu xatırladır. Hətta bu iki xorun lad əsası da eynidir (Rast). Rəqslərdən sonra verilən Şahzadə və Qəmərin səhnəsində Qəmər aparıcı rol oynayır.

Operanın III pərdəsi valinin sarayını təsvir edir və instrumental girişlə açılır. Girişdən sonra qızların xoru səslənir. Valinin sarayında Zibanın çıxışları xorta növbələşir. Ziba Xatunun çıxışında improvizə elementləri meydana çıxır. Ümumiyyətlə, burada Ziba Xatunun inkişaf etmiş vokal nömrəsi yoxdur.

Xəlifənin çıxışı kəskin punktir ritmə əsaslanır. Onun münəccimlərlə səhnəsindəki çıxışında improvizə elementləri verilir. Xəlifənin çıxışları "Çahargah" ladına əsaslanır.

Şeyxin çıxışından sonra səslənən rəqsləri münəccimlərin gəlişi əvəzləyir. Bu səhnədə əksər epizodlarda orkestrin tremoloları fonunda personajların deklamasiyaları səslənir. Dərvişlərin vokal partiyasında rəqətiativ üslubu üstünlük təşkil edir.

Operanın IV pərdəsinə giriş "Segah" muğəmi üzərində improvizəyə əsaslanır.

Nümunə 5

Burada dialoq səhnələrinə geniş yer verilir.

Səkkizinci şəkil instrumental girişlə açılır. Burada Xatun və Şahzadənin səhnəsi çox maraqlı bir tərzdə qurulur. Onların unison ifasından sonra Qəmərin replikaları verilir.

Opera ölüm səhnəsi ilə tamamlanır. Xəlifə qızının halının dəyişməsinə görə çəşir. Qəmər isə ölməyə sevinir. Operanın sonunda kədərli "Zabul-segah" muğəmi ifa olunur. Səhnədə cənnətin bir guşəsi açılır. Bu epizodu simfonik orkestr müşayiət edir.

Operanın adı ətrafında bir sıra mülahizələrimizi bölüşmək istərdik. İstər dramaturgiyamızda, istərsə də musiqili teatrımızda dram əsərləri, bir sıra operettaların iki adla tanınması geniş inkişaf tapmışdır.

Belə hallarla M.F.Axundovun komediyaları, Ü.Hacıbəylinin musiqili komediyalarında rastlaşırıq. Qeyd etməliyik ki, Z.Hacıbəyovun "Üç aşıq" (və ya "Məlikməmməd") operası da iki ad altında tanınır. Bu məsələyə toxunmamız təsadüfi deyildir. Məsələ ondadır ki, operaya dair 1919-cu ilin dövrü mətbuatında dərc olunan məlumatlarda əsərin adı "Üç aşıq" kimi göstərilir. 1926-cı ildə dərc olunan məlumatlarda da operanın adı "Üç aşıq" kimi qeyd olunur. Bizim fikrimizcə, əsərin məzmunu ilə bağlı operanın "Üç aşıq" adlandırılması daha məqsədəuyğundur. Süjətlə bağlı operada Şəmsi Qəmər, Şahzadə Məlikməmməd və Ziba Xatun obrazlarının hər biri sevən aşıq kimi səciyyələnir. Ona görə də əsərin süjettə xəttilə, fabula və məzmunla bağlı operanın əsl adı "Üç aşıq"dir. Çünki əsərdəki bütün hadisələr üç sevən aşıqın obrazları ətrafında cərəyan edir. Z.Hacıbəyov klavirin əlyazması və 1941-ci ildə yazdığı tərcümeyi-halında da əsərin adını "Üç aşıq" kimi göstərir.

Operanın nağıl süjəti ilə bağlılığı məsələsinə də qıscaca açıqlama vermək istərdik. Burada nağıldan çox əfsanə, rəvayətə yaxınlıq özünü büruzə verir. Bununla belə, nağıllar üçün səciyyəvi div obrazı, divlərin qaranlıq səltənəti, tilsim, sehr, əfsun Azərbaycan nağıllarının səciyyəvi obrazlarından olan Dərvişlərin obrazı yaradılmışdı. Münəccim və təbib obrazı da nağıllar üçün səciyyəvidir. Ovsunlama, yatmış gözəl obrazları, əlacsız xəstəliklərə düşər olan şahzadələrin dərđinə əlac axtarılması motivlərinə də bir sıra Azərbaycan nağıllarında rast gəlmək mümkündür.

"Üç aşıq və ya Məlikməmməd" operasını araşdırarkən əsərdə

bir sıra xüsusiyyətlər aşkarlamağa nail olduq. İlk öncə onu qeyd edək ki, bəstəkar burada Azərbaycan nağıllarının tipik, səciyyəvi obrazlarını yaratmağa cəhd göstərmiş, xalq nağıllarına xas cəhətləri canlandırmışdır. Operada əsas qəhrəmanların səciyyəsi əsasən rəqətiativ-deklamasiya üslublu ariozalardadır. Çıxışların bir çoxu kuplet formasındadır. Xor səhnələri – şərhçi rolu oynayaraq, səhnədə baş verənləri şərh edir. Bu xüsusiyyət muğəm operalarından irəli gəlir. Bəzi anlarda isə xor müəyyən personajın əhval-ruhiyyəsini davam etdirir, onun dərđinə şərik çıxır. Məsələn, operanın başlanğıcında qızın dərđinə əlac axtaran Vəzirin keçirdiyi hiss və duyğuları xor davam etdirir. Bəzən xor məsləhətçi rolunda çıxış edir. Qeyd edək ki, ümumiyyətlə, bu operada xorun funksiyasını antik faciədə xorun rolu ilə müqayisə etmək olar. Operada bəstəkar bəzi vokal partiyalarda improvizə üslubuna müraciət etmişdir. Əsərdə, demək olar ki, hər şəklil instrumental giriş verilir və bu yığcam lövhələr müəyyən emosional mühiti yaradır.

Bir nağıl operası kimi real və fantastik aləm qarşılaşır. Əksər nağıl operalardakı kimi, burada da qəhrəmanlar bir çox maneələri dəf edir, böyük sınaqlardan keçməli olurlar. Adətən nikbin sonluqla tamamlanan nağıl-operalardan fərqli, sonda qəhrəmanların taleyi çox faciəvi bitir.

Düzdür, çox əfsuslar olsun ki, bu əsər səhnələşdirilməyib, tamaşaya qoyulmamışdır. Bizim də əsas məqsədimiz bu operanı tezliklə səhnələşdirib, ictimaiyyətə təhvil verməkdir. Belə möhtəşəm əsərlərin tapılıb ictimaiyyətə təqdim edilməsi biz musiqişünasların ən ümdə borcudur. ♦

Ədəbiyyat:

1. Məmmədli Q. Üzeyir Hacıbəyov. 1885-1948 Həyat və yaradıcılığının salnaməsi. – Bakı: Yazıçı, 1984. s.228.
2. Avtobiografiya - Z.Hacıbəyova aiddir. Rus dilində, makina çapı, əlyazma. 28 vərəq. Г-3 (25) 27650 Fond 29. S. v. 43.
3. Hacıbəyov Z. "Məlikməmməd və ya üç aşıq" operasının məzmunu. Rus dilində, makina çapı və əlyazma. 26 vərəq. Г-5 (44) 27668 Fond 29. S. v. 34.
4. Not "Məlikməmməd" operasının partiturası. Azərbaycan və rus dilində əlyazması. Çap 1 ədəd. Arx. 50 Г-5 (46) 27670 Fond 29. S. v. 5.

Резюме

Автор статьи исследует малоизвестную сказку-оперу Зулфугара Гаджибейли, "Три влюбленных или Меликмамед".

Ключевые слова: З.Гаджибеков, опера, неизвестность, газета "Каспий", сказка, фантастика, куплет, ария, хор.

Summary

The author explores the little-known fairy-tale opera by Zulfugar Gadzhibeyli, "Three Lovers or Melikmamed".

Key words: Z.Hajibeyov, opera, unknown, "Kaspi" newspaper, fairy tales, fiction, couplet, aria, chorus.